T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
Türk Cooperation and Coordination Agency

AVRASYA ETÜDLERİ 53/2018-1 (63-86)
Geliş Tarihi: 02.07.2017 Kabul Tarihi: 27.12.2017

Dış Yardımda Amerikan, Çin ve Türk Yaklaşımları

Murat BAYAR[1]

Öz

Yaklaşık yetmiş yıldır uluslararası ilişkilerde önde gelen politika araçlarından birisi olmasına karşın dış yardımın alıcı ülkelere etkisi halen tam olarak açığa kavuşturulmuş değildir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından oluşturulan dış yardım yaklaşımının resmi hedefleri arasında gelişmekte olan ülkelerde refahı artırma, fiziki altyapıyı geliştirme, eğitim düzeyini yükseltme ve çocuk ölümlerini azaltmanın yanı sıra yolsuzlukla mücadele ve demokratikleşme teşviki bulunmaktadır. Ancak, literatür bu yaklaşımın birçok ülkede ekonomik krizlere, darbelere ve iç çatışmalara yol açtığına işaret etmektedir. Bu tablonun sebepleri arasında, donör ülkelerin stratejik çıkarlarının yardımın resmi hedeflerinin önüne geçmesinin yanı sıra, alıcı ülkelerin yapısal ve kültürel farklılıklarının göz ardı edilmesi gösterilmektedir. Öte yandan, 2000'li yıllardan başlayarak Çin ve Türkiye kendi dış yardım yaklaşımlarını geliştirmişlerdir. Çin alıcı ülkelerden siyasi reform talep etmeden başta petrol olmak üzere enerji altyapısına odaklanmış ve Afrika'nın 1 numaralı ihracat ortağı haline gelmiştir. Türkiye ise yardımlarında sosyal altyapılar ve hizmetler sektörüne ağırlık verirken alıcı ülkelerle tarihi ve kültürel bağlarını güçlendirmektedir. Makale önce söz konusu üç yaklaşımın çerçevelerini çizmekte, daha sonra bu farklılıkların alıcı ve donör ülkeler için doğuracağı muhtemel sonuçları tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: *dış yardım, resmi kalkınma yardımı, Amerika, Çin, Türkiye*.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, murat.bayar@asbu.edu.tr

American, Chinese and Turkish Approaches to Foreign Aid

Abstract

Although foreign aid has been a primary policy tool in international relations for almost seventy years, its effects on recipient countries have not been clarified yet. The foreign aid approach that was formed by the United States (US) has the official goals of extending welfare, developing physical infrastructure, increasing the level of education and lowering child mortality rate, as well as fighting corruption and supporting democracy, in developing countries. However, the literature indicates that this approach has led to economic crises, coups d'état and domestic conflicts in several countries. The reasons for this outcome include the prioritization of the strategic interests of donor countries over the official goals of aid, in addition to the disregard of the structural and cultural differences of recipient countries. In contrast, China and Turkey have developed their own foreign aid approaches beginning in the 2000s. China has focused on energy, especially oil, infrastructure without demanding political reform from recipient countries and become the primary export partner of Africa. Turkey, on the other hand, has concentrated its efforts on social infrastructure and services, while strengthening its historical and cultural ties with the recipient countries. This article first draws the contours of these three approaches and then discusses their potential implications for recipient and donor countries.

Keywords: *foreign aid, official development aid, United States, China, Turkey.*

1. Giriş

Ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından ekonomik gelişmeye katkı, afetler dolayısıyla acil destek ve benzeri amaçlarla diğer ülkelere yapılan dış yardım, 20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası ilişkilerde önemli bir politika aracı haline gelmiştir. Dış yardımın dağılımında başlangıçta gelişmiş ülkelerden savaş yıkımı yaşayan ve düşük gelir grubundaki ülkelere transferler yekûnu oluştururken, 2000'li yıllardan başlayarak, gelişmekte olan ülkeler arasındaki (Güney-Güney) desteğin giderek arttığı görülmektedir. Söz konusu destekleri veren ülkelerin niteliğindeki değişime paralel olarak yardım koşullarında, önceliklerinde ve sonuçlarında da farklılıklar tespit edilmektedir. Bu makale dış yardımda dünyada öne çıkan yaklaşımların belirlenmesini, genel hatlarının çizilmesini ve etkilerinin tartışılmasını amaçlamaktadır.

Literatürde ilk olarak, Batı'nın dış yardımdaki (oran olarak değilse de brüt tutarda) öncüsü Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) temsil ettiği yaklaşım öne çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde yıkım halindeki Batı Avrupalı devletlere yapılan Marshall yardımı bu yaklaşımın arka planını oluşturmuştur. Aynı dönemde birbiri ardına sömürge yönetimlerinden bağımsızlıklarını ilan eden birçok ülke ekonomik gelişme için destek arayışına girmişlerdir. Soğuk Savaş sırasında nüfuz alanlarını geliştirme amacında olan ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ise, zamanının tabiriyle "3. Dünya Ülkelerine" hibe, imtiyazlı kredi ve benzeri destekler sunma yarışına girmişlerdir.

Batı kaynaklı dış yardımın resmi amacı, desteğin verildiği ülkelerde fakirlikle mücadele, eğitim düzeyinin artırılması, yolsuzluğun azaltılması, demokrasinin geliştirilmesi ve benzeri şekillerde ifade edilmekle birlikte, aşağıdaki literatürün gösterdiği üzere bu hedeflere ulaşmada büyük ölçüde başarısız olunduğu, hatta yarardan çok zarar verildiği ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca yol açan sebepler arasında, yardımın resmi hedefleri ile donör ülkelerin stratejik çıkarlarının zaman zaman çatışması sayılabilir. Örneğin, ABD kaynaklı dış yardımlarda insan haklarının korunması ve demokratik kurumların geliştirilmesi resmi hedefler

arasında yer bulabilirken, bu ülkenin verdiği yardımlarda diktatörlükle yönetilen bazı ülkelerin demokratikleşmekte olan ülkelerden daha fazla yardım alabildiği görülmektedir. Ayrıca, Batı'nın kalkınma tecrübelerinin, yapısal ve kültürel farklılıklarından dolayı gelişmekte olan ülkelere tam olarak uygulanamaması dış yardımda başarıyı kısıtlayan bir başka sebep olarak ortaya çıkmaktadır. Literatür özetinde yer verildiği üzere, sanayileşme deneyimi, iklim, doğal limanların azlığı ve diğer bir çok unsur Batı'nın kalkınma deneyiminin, örneğin, Afrika'ya olduğu gibi ihraç edilmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır.

ABD'nin doğrudan belirleyici olduğu veya yönetimini büyük ölçüde kendisinin belirlediği Dünya Bankası aracılığıyla uyguladığı dış yardım politikaları "Amerikan yaklaşımı" olarak tanımlanırsa, gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşen "Güney-Güney" işbirliğinin 2000'li yıllardan itibaren öne çıkardığı Çin ve Türk yaklaşımlarıyla arasındaki farklılıklar netleştirilebilir. Amerikan yaklaşımında, yapılan yardımların ve verilen düşük faizli kredilerin çoğu zaman sadece Dünya Bankası değil, Uluslararası Para Fonu aracılığıyla da siyasi ve ekonomik reform şartlarına bağlandığı görülmektedir. Buna karşın Çin, 1990'lı ve 2000'li yıllarda çoğunlukla çift haneli büyüme kaydeden ekonomisinin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla özellikle Afrika kıtasında altyapı desteklerine yoğunlaşmıştır. İstatistikler incelendiğinde, gelişmekte olan ülkelerin "kendilerini değiştirmek isteyen" ABD'ye karşı "kendilerini olduğu gibi kabul eden" ve dış ticaret fazlasını cömertçe harcamaya hazır Çin'den yana tercihlerini kullandıkları, böylece Çin'in Afrika'daki ekonomik nüfuzunun Batı'nın aleyhine arttığı görülmektedir. Son olarak, dış yardımın ekonomik büyüklüğe oranında ABD dâhil birçok gelişmiş ülkeyi geride bırakan Türkiye, tarihi-kültürel bağlarını merkeze koyarak sosyal ve insani yardımlara odaklanmaktadır.

Aşağıda önce literatür özeti verilmekte ve dünyadaki yaklaşık 70 yıllık dış yardım tecrübesi ortaya konulmaktadır. Takip eden bölümlerde Amerikan, Çin ve Türk yaklaşımlarının genel çerçeveleri çizilmektedir. Değerlendirme ve sonuç bölümünde söz konusu yaklaşımların alıcı ve donör ülkelere etkileri tartışılmakta ve ileriye dönük akademik araştırmalar için öneride bulunulmaktadır.

2. Literatür Özeti

Dış yardım "bir ülkeden veya uluslararası kuruluştan sermaye, ürün veya hizmetlerin alıcı ülkenin veya halkının yararı için uluslararası transferidir. Yardım ekonomik, askeri veya acil insani (örneğin, doğal afetler sonrası verilen yardımlar) şekilde olabilir."[2] Hibeler ve imtiyazlı krediler dış yardımın genel kategorilerini oluşturur. Hedef yönünden yaklaşıldığında en yaygın dış yardım tipi olan resmi kalkınma yardımı (RKY) (*Official Development Assistance*) gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına ve refahına katkıda bulunmak amacıyla doğrudan doğruya iki ülke arasında veya Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla sağlanabilir. RKY sadece hibeden oluşabileceği gibi en az yüzde 25'i hibe olmak kaydıyla imtiyazlı kredi ve teknik yardım şeklinde verilebilir. BM gelişmiş ülkelerin her yıl gayri safi milli hasılalarının (GSMH) yüzde 0,7'sini RKY şeklinde vermesini hedef olarak koymuştur.[3] Sektörel bazda RKY kategorilerine Tablo 1'de yer verilmektedir.

Tablo 1: **Resmi Kalkınma Yardımı sektörleri**[4]

Sektör	Alt Kategoriler
Ekonomik altyapılar ve hizmetler	Ulaştırma ve depolama, iletişim, enerji, bankacılık ve finans, diğer (örneğin, yasaların yazımında yardım)
Üretim sektörleri	Tarım, ormancılık ve balıkçılık, sanayi, madencilik ve inşaat, ticaret ve turizm
Sosyal altyapılar ve hizmetler	Eğitim, sağlık, nüfus, su ve hijyen, idari ve sivil altyapılar, diğer (örneğin, engellilere malzeme yardımı)
Çoklu/çakışan sektörler	Genel çevre koruma, diğer (örneğin, kırsal kalkınma planına destek)

Kaynak: TİKA, 2008.

[2] "Foreign Aid", *Encyclopedia Brittanica*, https://www.britannica.com/topic/foreign-aid; erişim: 20.12.2017.

[3] OECD 2010 itibariyle kişi başına düşen GSMH'sı 12,276 Amerikan dolarının (USD) altında olan ülkeleri gelişmekte olan ülkeler şeklinde tanımlamıştır. Bu tanıma 150 ülke girmektedir. OECD, "Net ODA", https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm; erişim: 20.12.2017.

[4] TİKA – SGPK Birimi, *Kalkınma Yardımlarına İlişkin Tanımlar ve Örnekli Açıklamalar*, Ankara, Kasım 2008.

2015 yılında dünyada toplam RKY 152,5 milyar USD, Amerikan Doları) olarak gerçekleşmiştir.[5] ABD ve Avrupa Birliği'nin üç büyük ekonomisinin (AB3) yanı sıra Türkiye tarafından verilen RKY Tablo 2'de GSMH yüzdesi olarak ifade edilmektedir. Buna göre, Almanya ve Birleşik Krallık BM'nin yüzde 0,7 hedefine 2016 yılında ulaşırken Fransa ve özellikle ABD hedefin oldukça gerisinde kalmıştır. Buna karşın OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) tanımına göre henüz gelişmiş bir ülke olmamasına rağmen Türkiye'nin söz konusu hedefi aştığı görülmektedir. Yüzdesel olarak görece az yardımda bulunan ABD ve AB3, ekonomik büyüklükleri sebebiyle brüt olarak dünyada en önde gelen dört donörü teşkil etmektedir.[6]

Tablo 2: Net RKY, %GSMH, 2000-2016[7]

Ülke	2000	2008	2016
ABD	0,100	0,183	0,181
Almanya	0,270	0,383	0,698
Birleşik Krallık	0,317	0,430	0,696
Fransa	0,305	0,385	0,380
Türkiye	0,041	0,105	0,790

Kaynak: OECD, 2016.

1970-1994 döneminde ülkeler arasında direkt olarak yapılan dış yardımlar incelendiğinde eski sömürge ilişkisi ve BM'deki oy verme tutumu en önemli etkenler olarak tespit edilmektedir. Bu istatistiki ilişkiler o denli güçlüdür ki, demokratik olmayan eski sömürge demokratik olan ama geçmişte koloni bağı bulunmayan ülkeden ortalama iki kat daha fazla dış yardım almaktadır. Bununla birlikte, demokratikleşme yönünde reform yapan ülkeler, diğerlerine kıyasla, ortalama yüzde 50 daha fazla dış yardım

[5] The World Bank, "Net official development assistance received", 20.12.2017, http://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ODAT.CD?view=chart

[6] Toplam ODA 2016 yılında şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD 33,2 milyar USD, Almanya 24,4 milyar USD, Birleşik Krallık 20,1 milyar USD ve Fransa 9,5 milyar USD. Çin'in resmi rakamlarına makalenin devamında yer verilmiştir. OECD, "Net ODA", 20.12.2017, https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm

[7] Tablo 1'de yer verilmemekle birlikte, gelişmiş ülkelerden 2016 yılı itibariyle %0,7 hedefini tutturmuş veya geçmiş olanlar Danimarka (%0,753), İsveç (%0,937), Lüksemburg (%1,004) ve Norveç (%1,114) şeklindedir.

alma eğilimindedir. Bazı donörlere yakından bakıldığında, incelenen dönemde ABD'nin dış yardımının üçte birini (1978 Camp David Anlaşmasıyla ilişkili olarak) İsrail ve Mısır'a ayırdığı, Fransa'nın ise eski kolonilerine en fazla desteği verdiği görülmektedir. Benzer şekilde, Japonya BM Genel Kurulunda kendisiyle aynı yönde oy kullanan gelişmekte olan ülkelere karşı daha cömert davranmaktadır. Yukarıda belirtilen bulgular, 1950'lerden itibaren dış yardımın hedeflerinde yoksulluğun azaltılması ve demokratikleşmenin desteklenmesi vurgulandığı halde,[8] önde gelen donörler açısından stratejik çıkarların fiiliyatta en önemli rolü oynadığına işaret etmektedir.[9]

Dış yardım politikalarını belirleyen önemli etkenlerden birisinin donörlerin politik ekonomi yönelimleri olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki, serbest pazar ekonomisinin kabul gördüğü ABD ve Birleşik Krallık gibi donörler yönetişimin zayıf olduğu ülkelere dış yardımda bulunurken uluslararası kuruluşları ve onların yanı sıra sivil toplum örgütlerini aracı kılmayı tercih etmiştir. Öte yandan, ekonomilerinde devletin görece güçlü olduğu Almanya, Fransa ve Japonya dış yardımlarını alıcı devletlere doğrudan verme eğilimi göstermiştir.[10] Genel olarak bakıldığında, yolsuzluğun yüksek olduğu devletlerin daha az dış yardım aldığına dair bir bulgu mevcut değildir.[11]

Dini tercihlerin dış yardımda oynadığı rol de araştırmalara konu olmuştur. Örneğin, Tanzanya'daki Evangelical Lutheran Kilisesi'nin faaliyet gösterdiği köylerdeki Protestan çocukların okuma-yazma oranları yüzde 15-20 artarken Katolik çocuklarda bir değişim görülmemiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, yoksullara ve eğitime yönelik faaliyetlerin dini toplantılara eklemlendirilmesinin önemli rol oynadığının altı çizilmektedir. Her ne kadar Afrika'da ve yoksulluğun fazla olduğu diğer bölgelerde yoğun faaliyet gösteren bu kuruluşların çalışanları yardımları-

[8] Jere N. Behrman, "Aid for Economic Development and the Objectives of United States Foreign Economic Policy", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 4, No. 1, Chapter 1, October 1955, pp. 55-67.

[9] Alberto Alesina and David Dollar, "Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?", *Journal of Economic Growth*, No. 5, March 2000, pp. 33–63.

[10] Simone Dietrich, "Donor Political Economies and the Pursuit of Aid Effectiveness", *International Organization,* Vol. 70, No. 1, December 2016, pp. 65-102.

[11] Alberto Alesina and Beatrice Weder, "Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid?", *The American Economic Review*, Vol. 92, No. 4, 2002, pp. 1126-1137.

nın herkese açık olduğunu ifade etseler de, dini toplantılara katılmanın ve kendi mezheplerine geçmenin teşvik edildiği ortaya çıkmaktadır. USAID (Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı) tarafından sivil toplum kuruluşlarına verilen finansal desteğin beşte birini alan Hristiyan organizasyonlar (diğer dinlerden kuruluşlar hemen hemen hiç destek alamamaktadır) dünyadaki din temelli uluslararası örgütlerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Avrupa ülkelerinden sağlanan dış yardımlarda da benzer bir seyir izlenmektedir.[12]

Dünya Bankası tarafından yayınlanan bir çalışmada, etkin kurumlara ve politikalara sahip ülkelere yapılan dış yardımın ekonomik kalkınmaya olumlu etkide bulunduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle ABD'nin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Marshall Planı çerçevesinde Batı Avrupa'ya yaptığı yardımlar bu ilişkiye örnek olarak verilmektedir.[13] Benzer şekilde, kamu altyapısına yönelik dış yardımın kısa vadede Hollanda hastalığına (*Dutch disease*) yol açmakla birlikte orta vadede belirgin derecede refah artışı sağlayabildiği ortaya konulmuştur.[14] Ancak, 1982-1997 döneminde Sahra-altı Afrika ülkelerini inceleyen başka bir çalışma, alınan dış yardım arttıkça yönetişim çıktılarında (örneğin, yolsuzlukla mücadele, hukukun üstünlüğü) bozulma olduğunu ve vergi gelirlerinin oransal olarak düştüğünü tespit etmiştir.[15] Bu çalışmalar bir arada ele alındığında dış yardımın kurumları zayıf ülkelerde işe yaramadığı; kurumları görece güçlü ülkelerde orta vadede bağımlılık yaratarak yönetişimi olumsuz etkilediği; her iki halde de uzun vadeli (resmi) hedeflerine ulaşamadığı ortaya çıkmaktadır.

---

[12] 'Evangelicalism' veya 'Evangelical Protestanlık' diğer inanışlara mensup insanların din/mezhep değiştirerek kendi kiliselerine katılmalarını en önemli hedeflerinden birisi olarak belirlemiştir. Niklas Bengtsson, "Catholics versus Protestants: On the Benefit Incidence of Faith-Based Foreign Aid", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 61, No. 3, April 2013, pp. 479-502.

[13] Craig Burnside and David Dollar, "Aid, Policies, and Growth: Revisiting the Evidence", *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 3251, March 2004.

[14] Hollanda sendromu, doğal kaynaklardan kaynaklanan ani zenginlik dolayısıyla yaşanan milli para değerlenmesinin ihracat odaklı imalat sektörünün dış ticarette rekabet gücünü kaybetmesine yol açmasıdır. Christopher S. Adam ve David L. Bevan, "Aid and the Supply Side: Public Investment, Export Performance, and Dutch Disease in Low-Income Countries", *The World Bank Economic Review*, Vol. 20, No. 2, 2006, pp. 261-290.

[15] Deborah A. Bräutigam and Stephen Knack, "Foreign Aid, Institutions, and Governance in Sub-Saharan Africa", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 52, No. 2, January 2004, pp. 255-285.

Gelişmekte olan 14 ülkeyi 1971-1990 döneminde inceleyen diğer bir çalışma imtiyazlı kredilerin istenilen sonucu tam olarak vermemesinin bir sebebinin, yardımı alan ülkelerin ulusal kaynaklarını kredinin ilişkilendirildiği sektörden başka alanlara kaydırması olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, bütçesinde tarıma 100 USD ayıran bir devlet tarıma destek için 20 USD imtiyazlı kredi aldığında kendi tarım bütçesini o miktarda düşürerek başka bir alana (örneğin, askeri) kaydırma veya siyasi kaygılarla vergileri düşürme eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla, imtiyazlı kredi verilerek 120 USD'ye çıkarılması planlanan tarım bütçesinde kaynak artışı yaşanmamakta ve dış yardım hedefine ulaşılamamaktadır.[16] ABD'nin İsrail'e yaptığı silah yardımları da benzer şekilde alıcı ülkede topluma vergi rahatlığı olarak yansıtılmış ve özel sektör dolaylı olarak teşvik edilmiştir.[17] Yardım anlaşmalarının tam olarak uygulanabilmesi için ön müzakere süreçlerinde sivil toplum ve özel sektörden de görüş alınması önerilmektedir.[18]

Daha küçük ölçekli incelemeler genel çalışmaları destekler niteliktedir. Amerikan Kamu Yasası 480 (*U.S. Public Law 480*) çerçevesinde ABD'nin 1971-1990 döneminde Afrika'ya yaptığı gıda yardımına odaklanan bir çalışma donörün tutumunu belirleyen en önemli etkenler arasında jeopolitik önceliklerin ve iç pazardaki üretim fazlasının bulunduğunun altını çizmiştir. Diğer bir deyişle, Amerikan gıda yardımı öncelikle SSCB'nin Afrika ülkelerindeki nüfuzunu azaltmayı ve kendi gıda üreticisini desteklemeyi amaçlamıştır (verilen imtiyazlı krediler Amerikan gıda ürünlerinin satın alınmasını şart koşmaktadır). Bununla birlikte, SSCB'nin Afrika'daki nüfuzunun 1980'lerde azalmasına paralel olarak stratejik çıkarlardan çok insani kaygılar öne çıkmaya başlamıştır.[19] Sonuç olarak, PL480 Afrika'da gıda güvenliğini ve insan sağlığını geliştirmede oldukça yetersiz kalmıştır.[20]

---

[16] Tarhan Feyzioglu, Vinaya Swaroop and Min Zhu, "A Panel Data Analysis of the Fungibility of Foreign Aid", *The World Bank Economic Review*, Vol. 12, No. 1, January 1998, pp. 29-58.

[17] Martin C. McGuire, "Foreign Assistance, Investment, and Defense: A Methodological Study with an Application to Israel, 1960-1979", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 35, No. 4, July 1987, pp. 847-873.

[18] Desha M. Girod and Jennifer L. Tobin, "Take the Money and Run: The Determinants of Compliance with Aid Agreements", *International Organization*, Vol. 70, No. 1, December 2016, pp. 209-239.

[19] Richard Ball and Christopher Johnson, "Political, Economic, and Humanitarian Motivations for PL 480 Food Aid: Evidence from Africa", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 44, No. 3 April 1996, pp. 515-537.

[20] Christopher B. Barrett, "Does Food Aid Stabilize Food Availability?", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 49, No. 2, January 2001, pp. 335-349.

İklimsel ve kültürel birçok farklılık göz önüne alındığında, Batıdaki "başarılı uygulamaların" dış yardım çerçevesinde gelişmekte olan ülkelere empoze edilmesinin olumlu sonuç vermesini beklemek gerçekçi olmayabilir. Örneğin, Kuzey Amerika ve Sahra-altı Afrika'daki otlakların yönetimleri karşılaştırıldığında, ilk vakada özel mülkiyetin, ikinci vakada ise ortak ve serbest kullanımın öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca, ilkinde ticari yönde üretim hâkimken, ikincisinde yerel toplulukların kendilerini idame etmeleri önceliklidir. Söz konusu farklılıklar, bir çözüm önerisinin başarı potansiyelini temelden etkileyebilecek niteliktedir.[21]

Dış yardım konusunda yayınlanmış önde gelen yedi nicel çalışmayı genişletilmiş veri setleriyle yeniden teste tabi tutan bir inceleme söz konusu çalışmaların zayıf sonuçlar verdiğini, dolayısıyla şüpheyle ele alınmaları gerektiğini ortaya koymuştur.[22] Ayrıca not edilmelidir ki, literatürdeki birçok çalışmada RKY donörü olarak, Japonya ve Güney Kore hariç, sadece Batı Avrupa ve Anglo-Sakson ülkeleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmaların sonuçları Çin ve Türkiye gibi yakın dönemde öne çıkmaya başlayan donörlerin dış yardım politikalarını yansıtmamaktadır.

3. Amerikan Yaklaşımı

Literatür incelendiğinde dış yardımla ilgili teorik ve pratik birikimin büyük ölçüde ABD kökenli olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Batı Avrupa'yı SSCB'ye karşı güçlendirmek için sağlanan Marshall yardımının alıcı ülkelerin sürdürülebilir şekilde kalkınmasına yol açması, bu tecrübenin diğer ülkelere de uygulanabileceği izlenimini doğurmuştur. Marshall yardımında elde edilen deneyimi sistemleştiren USAID, ABD Başkanı John F. Kennedy yönetimi tarafından Küba'nın komünist bir idareye geçmesinin şafağında, 1961 yılında kurulmuştur.

1945-1960 döneminde özellikle Afrika'da ve Asya'da birbiri ardına bağımsızlığını ilan eden yaklaşık iki düzine devlet acil ekonomik sorunlarının çözümü için kendilerine model arayışına girdiklerinde sosyalizm-komünizm bir alternatif olarak görül-

[21] Ben Ramalingam, *Aid on the Edge of Chaos*, Oxford University Press, Oxford, 2014.

[22] David Roodman, "The Anarchy of Numbers: Aid, Development, and Cross-Country Empirics", *The World Bank Economic Review*, Vol. 21, No. 2, 2007, pp. 255-277.

müştür.[23] Marks'ın *The Communist Manifesto*'da ve diğer eserlerinde vurguladığı sınıf savaşının yanı sıra Lenin'in ileri sürdüğü, kapitalizmin uluslararası arenadaki devamının emperyalizm olduğu görüşü, İngiltere, Fransa ve diğer Avrupalı kapitalist-emperyalist güçlerin sömürüsünden yeni kurtulan bu devletlerin kendi tecrübeleriyle örtüşmüştür. Söz konusu tarihi empatinin üzerine SSCB'nin planlamacı ekonomi politikaları ve dış yardım yapma konusundaki istekliliği eklendiğinde, hâlihazırda sermaye birikimi, sanayisi ve orta sınıfı bulunmayan bu genç devletler için sosyalizm-komünizm bir cazibe kaynağı haline gelmiştir.[24]

Soğuk Savaşın önce Kore Savaşı, daha sonra Küba Füze Krizi ve Vietnam Savaşıyla, deyim yerindeyse, 'ısındığı' 1950'li ve 1960'lı yıllarda ABD komünizmin domino etkisiyle bir ülkeden diğerine yayılmasını engellemek için sadece askeri değil, ideolojik ve ekonomik olarak da SSCB'ye karşı koyması gerektiğine karar vermiştir. Kennedy ve daha sonra Johnson yönetimlerinde milli güvenlik danışmanlığı dâhil üst düzey görevlerde bulunan ekonomi tarihi profesörü Walt Rostow, ABD'nin uluslararası kalkınmaya bakışını 1960 tarihli *The Stages of Growth: A Non-Communist Manifesto* (Büyümenin Evreleri: Antikomünist Bir Bildiri) isimli kitabında ortaya koymuştur. Soğuk savaşın hem akademik, hem idari olarak içinde yer alan Rostow, özetle, geleneksel toplumlardan tüketim toplumlarına giden yolda beş aşamanın bulunduğunu ve Birleşik Krallık ile ABD'nin tecrübeleri izlenilerek gelişmiş bir devlet olunabileceğini öne sürmüştür. Marks gibi evrimsel bir yaklaşım benimseyen Rostow, ideolojik karşıtının aksine ekonomik ve siyasi evrimin en ileri aşamasının komünizm değil kapitalist demokrasi olduğunu savunmuştur.[25]

Tarihi temelleri yukarıda belirtilen Amerikan yaklaşımının politikadaki pratik yansımalarını inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. 1970'lerin başından itibaren Vietnam Savaşı'nın olumsuz etkilerinin ülke içinde belirginleşmesi ve Nixon yöne-

---

[23] 'Sosyalizm-komünizm' ibaresi söz konusu ideolojilerin ve politikaların farklılıklarını göz ardı etmekle birlikte, bu makale SSCB'nin dış yardım tecrübesini konu almadığından bu yöntem tercih edilmiştir.

[24] SSCB'nin Kuzey Vietnam, Kuzey Kore ve Küba gibi gelişmekte olan komünist yönetimlerine yaptığı yardımlar toplam yardım bütçesinin dörtte üçünü meydana getirmiştir. Carol Lancaster, *Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*, University of Chicago Press, Chicago, 2007.

[25] Walt W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge, 2nd edition, 1971, (orj. 1960).

timine karşı tepkilerin büyümesiyle birlikte, Sovyetler Birliği'ne karşı verilecek ideolojik mücadelede insan haklarının ön plana çıkarılması fikri ABD'de öne çıkmıştır. Bunun sonucunda ABD Kongresi 1974 ve 1976 yıllarında yaptığı yasal değişikliklerle, ulusal güvenliği etkileyen olağanüstü koşullar bulunmadığı sürece, insan hakları ihlalleri yapan ülkelere dış yardımın kısıtlanmasını veya tamamen sona erdirilmesini zorunlu kılmıştır.[26] Ancak, Latin Amerika'ya yapılan yardımlara odaklanan bir çalışma, Carter yönetiminin iş başına geldiği 1977 yılına kadar ABD'nin insan haklarını ağır şekilde ihlal eden ortaklarına hız kesmeden yardıma ve özellikle askeri ekipman desteğine devam ettiğini ortaya koymaktadır.[27]

Nicel yöntemlerle 1977-1994 dönemini inceleyen başka bir çalışma, ABD'nin askeri üslerinin bulunduğu ve/veya müttefik olduğu (stratejik hedefler) ülkelere olan dış yardımının, diğer ülkelere yapılan yardıma kıyasla belirgin düzeyde fazla olduğunu, ancak bu eğilimin Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte zayıfladığını ve yerini giderek artan biçimde insan hakları ve demokratikleşmeye destek yönüne bıraktığını tespit etmiştir.[28] Ancak, bu çalışmanın Soğuk Savaş ertesinde sadece dört yılı kapsaması ve özellikle 11 Eylül 2001 sonrası dönemi içermemesi, genelleme yapılmasının önünde bir engel oluşturmaktadır.

11 Eylül sonrasında ABD'nin dünya çapında ilan ettiği terörle savaş önceliği doğrultusunda en fazla yardım alan ülkeler listesinin üst sıralarına, işgalleri müteakip, Afganistan ve Irak taşınmıştır. Ancak, 1997-2010 dönemini inceleyen yakın tarihli bir çalışma, etkin yönetişim ve sivil toplum odaklı dış yardımın, eğer alıcı ülkelerde iç savaş varsa, terörizmi engellemede başarısız olduğunu işaret etmektedir.[29] Son olarak, Trump yönetiminin 2017 yılında göreve gelmesiyle birlikte, ABD yardım-

[26] Clair Apodaca, "U.S. Human Rights Policy and Foreign Assistance: A Short History", *Institute of International Relations and Area Studies*, Ritsumeikan University, Vol. 3, 2005, pp. 63-80.

[27] Lars Shoultz, "U.S. Foreign Policy and Human Rights Violations in Latin America: A Comparative Analysis of Foreign Aid Distributions", *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 13, 1981, pp. 149-170.

[28] James Meernik, Eric L. Krueger and Steven C. Poe, "Testing Models of U.S. Foreign Policy: Foreign Aid during and after the Cold War", *The Journal of Politics,* Vol. 1, No. 60, 1998, pp. 63-85.

[29] Burcu Savun and Daniel C. Tirone, "Foreign Aid as a Counterterrorism Tool More Liberty, Less Terror?", *Journal of Conflict Resolution,* http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0022002717704952; access: 07.02.2018.

larının teşvik ve ödül için kullanılmasının ötesinde açıkça bir tehdit mekanizmasına dönüşmeye başladığı, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğunun Amerikan büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınmasına karşı çıkmalarını müteakip verilen demeçlerle ve hâlihazırda kesilen yardımlarla ortaya çıkmaktadır.[30]

4. Çin Yaklaşımı

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu 1974 yılında, gelişmiş ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki yardım ve ilişkilerden farklı olarak tanımladığı, gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla BM Kalkınma Programı Güney-Güney İşbirliği Ofisini (UNOSSC) tesis etmiştir. "Küresel Güney" şemsiyesi altında, çoğunlukla güney yarımkürede bulunmakla birlikte coğrafi konumuna bakılmaksızın, Çin ve Türkiye dâhil olmak üzere, gelişmekte olan bütün ülkeler yer almaktadır.[31] Aşağıdaki kısımlarda, 2000'li yıllardan itibaren Güney donörü olarak öne çıkan iki örnek, Çin ve Türkiye yaklaşımları ele alınmaktadır.

Çin ve Hindistan 1954 anlaşmasıyla karşılıklı ticaret ve kültürel işbirliklerini geliştirmeyi amaçlayan "Barış İçinde Bir arada Yaşamanın Beş Prensibi" üzerinde mutabık kalmışlardır.[32] Söz konusu prensiplerden hareketle Çin 1964 yılında diğer ülkelere vereceği ekonomik yardım ve teknik desteğin sekiz prensibini açıklamıştır. Bu prensipler ülkeler arasında saldırmazlık ve karşılıklı çıkarların gözetilmesi gibi hükümlerin yanı sıra birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemeyi merkeze almaktadır.[33]

Çin 2010-2012 döneminde 14 milyar USD RKY yapmış olup bunun yüzde 56'sı imtiyazlı kredi, yüzde 36'sı hibe ve geri kalanı faizsiz kredi şeklinde gerçekleşmiştir. Söz konusu yardımın sektörel dağılımına bakıldığında, yüzde 45 ile ekonomik altyapı ve yüzde 28 ile sosyal ve kamu altyapısı öne

---

[30] Kevin Liptak, Nicole Gaouette and Andrew Carey, "Trump Again Threatens to Cut Off Aid to Palestinians", *CNN International,* https://edition.cnn.com/2018/01/25/politics/trump-small-embassy-jerusalem/index.html; access: 07.02.2018.

[31] UNOSSC, "What is South-South Cooperation?", http://www.arab-ecis.unsouthsouth.org/about/what-is-south-south-cooperation/; access: 07.02.2018.

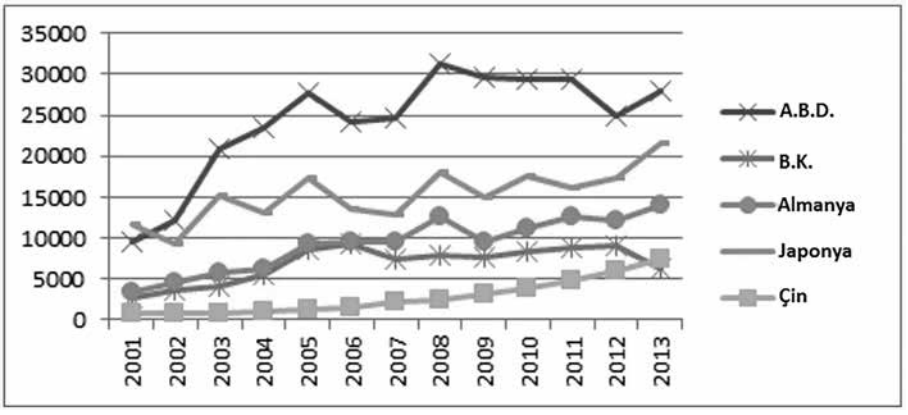
[32] *United Nations Treaty Series,* Vol. 299, https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20299/v299.pdf; access: 20.12.2017.

[33] UNICEF, "China's Foreign Aid", https://www.unicef.org/eapro/China_White_Paper_on_Foreign_Aid.full_text.pdf; access: 20.12.2017.

çıkmaktadır.[34] Gelişmiş ülke kategorisindeki 29 OECD ülkesi ile Avrupa Birliği'nin oluşturduğu Kalkınma Yardımı Komitesi (*Development Assistance Committee – DAC*) tarafından verilen RKY rakamlarına bakıldığında aynı dönemde ekonomik altyapının yüzde 13 ve sosyal altyapının yüzde 35 pay aldığı görülmektedir.[35] Bu rakamlar Çin'in dış yardımda gelişmiş ülkelerden farklı bir şekilde ekonomik altyapıya yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Daha yakından bakıldığında, Çin 2009 yılı itibariyle dış yardımının yaklaşık yarısını Afrika ülkelerine yapmış, 2010-2012 arasında 51 Afrika ülkesinde 1.110 adet RKY projesini fonlamıştır. Bununla birlikte, 2013 yılı itibariyle Çin'in brüt dış yardım miktarı ABD'nin yaklaşık dörtte biri seviyesindedir (Şekil 1). Çin'in dış yardımında aslan payını ulaşım, depolama, enerji, sanayi, madencilik ve inşaat alırken sağlık ve eğitim desteği sınırlı kalmıştır.[36]

Şekil 1: **Önde gelen DAC üyeleri ile Çin'in brüt dış yardımları (milyon USD, güncel)**

Kaynak: Zhang, 2016.

[34] Lean Alfred Santos, "Building the whole picture of China's growing ODA", https://www.devex.com/news/building-the-whole-picture-of-china-s-growing-oda-83916; access: 20.12.2017.

[35] OECD, "ODA by sector", 20.12.2017, https://data.oecd.org/oda/oda-by-sector.htm#indicator-chart.

[36] Junyi Zhang, "Chinese Foreign Assisstance, Explained", https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/07/19/chinese-foreign-assistance-explained/; access: 20.12.2017.

Dış yardım yaparken siyasi reform ve benzeri koşullar öne sürmeyen Çin, gelişmekte olan ülkeler tarafından yolsuzlukla mücadele ve etkin yönetişim gibi hedefler koyan ABD'ye tercih edilebilmektedir.[37] Ancak, yukarıdaki literatür özetinin de gösterdiği üzere, Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü üyesi olarak küresel sahneye çıkmasından önce dahi, Batılı ülkelerin dış yardım yaptıkları ülkelerde yolsuzlukla mücadele veya demokratikleşme hususlarında genel bir başarısı bulunmamaktadır.

Çin'in Afrika'ya yoğunlaşması ülkeyi bu kıtanın bir numaralı dış ticaret ortağı haline getirmiştir. Afrika'nın Çin'e ihracatı 2003 ve 2013 yılları arasında yüzde 6'dan yüzde 27'ye çıkmış, bu hacmin yüzde 83'ünü petrol ve diğer ham maddeler oluşturmuştur. Aynı dönemde Afrika'nın Avrupa Birliği'ne ihracatı yüzde 37'den yüzde 23'e, ABD'ye olan ihracatı ise yüzde 21'den yüzde 10'a düşmüştür. Bu rakamlar Çin'in Afrika'da Batı ülkelerinin yerini almaya başladığına işaret etmektedir.

Çin yaklaşımınının hedeflerine ulaşmada başarılı olup olmadığını değerlendirirken son yıllarda yapılan bazı uyarıları da dikkate almak gerekmektedir. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerle yapılan işlemlerin yeterince şeffaf ve denetime açık olmaması, yolsuzlukların ortaya çıkarılmasını güçleştirmektedir.[38] Söz konusu etkenlerin, örneğin, Çin Denizaşırı İnşaat ve Mühendislik Şirketinin Busia, Kenya'da inşa etmekte olduğu 12 milyon USD maliyetli Sigiri köprüsünün çökmesinin temel sebepleri arasında olduğu öne sürülmüştür.[39] Ayrıca, 2013-2015 döneminde Çin'in kalkınma finansmanı desteği verdiği gelişmekte olan 10 ülkenin altısının iflas tehlikesi altında olduğu görülmektedir.[40] Bu sebeplerle, Çin yaklaşımının uzun vadede sürdürülebilir olup olmadığının öngörülmesi güçtür.

---

[37] Ali Zafar, "The Growing Relationship between China and Sub-Saharan Africa: Macroeconomic, Trade,Investment and Aid Links", *The World Bank Research Observer*, Vol. 22, No. 1, Spring 2007, pp. 103-130.

[38] Jenni Marsh, "How a Hong Kong millionaire's bribery case exposes China's corruption problem in Africa", https://edition.cnn.com/2018/02/09/world/patrick-ho-corruption-china-africa/index.html; access: 07.02.2018.

[39] Briana Duggan, "How did a $12 Million Bridge Collapse in Kenya?", http://edition.cnn.com/2017/07/03/africa/kenya-bridge-collapse/index.html; access: 07.02.2018.

[40] Financial Times, "China Rethinks Approach After Surge in Lending to Risky Countries", https://www.ft.com/content/53ef2048-9103-11e6-a72e-b428cb934b78; access: 07.02.2018.

5. Türk Yaklaşımı

Güney-Güney ilişkileri çerçevesinde incelenen ikinci örnek olan Türk yaklaşımında, Orta Asya ve Sahra-altı Afrika gibi gelişmekte olan bölgelerde eğitim, temel ekonomik faaliyetler ve diğer alanlara destekler verilerek yardım alan ülkelerin sürdürülebilir bir biçimde fakirlik tuzağını kırmalarının yanı sıra Türkiye ile tarihi ve kültürel bağlarını güçlendirmeleri amaçlanmaktadır.[41] Başta TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) olmak üzere diğer resmi kurumlar ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla icra edilen bu yaklaşım, Batılı devletlerin sömürge ilişkilerinin 20. yüzyılın ortasından itibaren stratejik çıkarlara göre güncellenmesi veya Çin'in hızlı büyüyen ekonomisini beslemek için Afrika'nın doğal kaynaklarını petrol başta olma üzere çıkarıp satın alması temelli dış yardım örneklerinden belirgin biçimde farklılık ortaya konulmaktadır.[42]

BM'nin gelişmiş ülkeler için belirlediği, GSMH'nin en az yüzde 0,7'sinin RKY şeklinde verilmesi hedefine ABD dâhil birçok OECD üyesi ulaşamamaktadır. Öte yandan, gelişmekte olan ülke kategorisindeki Türkiye'nin 2016 yılında yüzde 0,8 ile bu oranı gönüllü olarak aştığı bilgisine Tablo 2'de yer verilmiştir. Buna ek olarak, insani yardımların (örneğin, afet yardımları) GSMH'ye oranına bakıldığında, Türkiye'nin 2015 yılında yüzde 0,37 ile dünyanın en önde gelen ülkesi olduğu ortaya çıkmaktadır.[43] Net RKY rakamlarında ise Türkiye dünyada 10. sırada yer alarak yine DAC ülkelerinin çoğundan daha cömert olduğunu göstermiştir. Sektörel bazda ise sosyal altyapılar ve hizmetler (örneğin, okul yapımı ve onarımı, eğiticilerin eğitilmesi) 2015 itibariyle Türkiye'nin iki taraflı resmi kalkınma yardımının yüzde 87'sini oluşturmuştur.[44]

---

[41] Serdar Çam, "Afrika'nın Geleceği Karartılamaz", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_baskani_dr_serdar_cam_afrika_nin_gelecegi_karartilamaz_34800?utm_campaign=nabizapp.com&utm_medium=referral&utm_source=nabizapp.com; access: 20.12.2017,

[42] 2002 yılında 12 olan TİKA program koordinasyon ofisi sayısının 2017 yılı itibariyle 56'ya çıkması ve 150 ülkede yardım faaliyetlerinde bulunulması, Türk yaklaşımının kurumsal altyapısını oluşturmaktadır. TİKA, "About Us", http://www.tika.gov.tr/en/page/about_us-14650; access: 20.12.2017.

[43] Aynı yıl bu oran İsveç için yüzde 0,19; Danimarka için yüzde 0,15; ABD ve Almanya için ise yüzde 0,04 şeklinde gerçekleşmiştir.

[44] TİKA, "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2015", http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/TKYR%202015/TKYR_2015%20(1).pdf

Tablo 3: Türkiye'nin net RKY ödemeleri, milyon USD

Bölge	2009	2015	En Yüksek Alıcı (2015)
Avrupa	105,7	222,9	Arnavutluk (85,7)
Kuzey Afrika	3,2	-244,8	Cezayir (1,6)
Sahara-altı Afrika	43,7	395,8	Somali (314,8)
Kuzey ve Orta Amerika	0,8	0,7	Küba (0,3)
Güney Amerika	2,1	1,5	Kolombiya (0,3)
Ortadoğu	139,4	2.988,4	Suriye (2.694,0)
Güney ve Orta Asya	355,4	256,6	Kırgızistan
Doğu Asya	13,9	6,1	Moğolistan (3,1)
Okyanusya	0,1	0,2	Vanuatu (0,2)

Kaynak: OECD 2017.[45]

Türkiye tarafından yapılan yardımlara yakından bakıldığında, bunların bir kısmının maddi olarak ölçüldüğünde düşük düzeyde kaldığı, ama yerel toplumların hayatlarını orta ve uzun vadede belirgin düzeyde olumlu etkileyebilecek nitelik taşığı görülmektedir. Örneğin, TİKA'nın 2017 yılında Kamerun'da yerel düzeyde gerçekleştirdiği sağlık taraması ve eğitim programı, yaygın hastalıklarla mücadele konusunda bilinçlendirme sağlamıştır.[46] Bir diğer örnekte, aralarında AFAD, TİKA ve Türk Kızılayı'nın da yer aldığı bir çok kamu kuruluşunun ve sivil toplum örgütünün bir araya geldiği geniş bir platform Doğu Afrika, Güney Sudan ve Yemen'e yönelik 2017 yılında yardım kampanyası başlatmıştır. Sonuç olarak, özellikle Amerikan ve Çin yaklaşımlarıyla karşılaştırıldığında, Türk yaklaşımının tarihi ve kültürel bağları güçlü bir biçimde ön plana çıkardığı görülmektedir.[47]

6. Değerlendirme ve Sonuç

Literatür genel olarak, dış yardımın hangi ülke tarafından kime ve neden verildiği ile resmi hedeflerine ulaşıp ulaşmadığı sorularına cevap aramaktadır. Amerikan yaklaşımı, 20. yüzyı-

[45] Negatif RKY ödemesi, ülkelerin aldığı yardımdan daha fazlasını geri ödemeleri durumunda ortaya çıkmaktadır. OECD, "Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries: Disbursements, Committments, Country Indicators", http://www.oecd-ilibrary.org/development/geographical-distribution-of-financial-flows-to-developing-countries_20743149; access: 20.12.2017.

[46] TİKA, "Kamerun'daki Gençlere Sağlık Taraması ve Eğitim", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27daki_genclere_saglik_taramasi_ve_egitim-34997; erişim: 07.02.2018.

[47] Sabah, https://www.sabah.com.tr/yasam/2017/03/09/kizilay-cagrida-bulundu-dogu-afrikaya-yardim-koridoru-aciliyor; erişim: 07.02.2008.

lın ikinci yarısında Marshall yardımıyla oluşmaya başlamış ve Kennedy-Johnson yönetimlerinde üst düzey görevlerde bulunan ekonomi tarihi profesörü Walt Rostow'un sosyalizm-komünizme karşı alternatif olarak öne sürdüğü modelle ideolojik altyapısını tamamlamıştır. Ancak, 'akademisyen' Rostow'un diğer toplumların yapısal ve kültürel farklılıklarını dikkate almadan yazdığı *Developmentalist* (Kalkınmacı) reçeteyi "politika yapıcı" Rostow'un, emsal alınan Batı ülkelerindeki sanayileşme ve demokratikleşme süreçlerinin en az 200 yıl sürdüğünü göz ardı ederek gelişmekte olan ülkelere empoze etmesi, çoğu ülkede ekonomik krizlere, darbelere ve iç çatışmalara yol açmıştır.[48] Kennedy ve Johnson yönetimlerinde savunma bakanlığı görevinde bulunan ve Vietnam çatışmasının savaşa dönüşümünü yöneten Robert McNamara da daha sonra Dünya Bankası Başkanlığı yapmış ve aynı etnomerkezci yaklaşımı adı geçen uluslararası kuruluşa taşımıştır. Kariyerinin sonunda McNamara, Batı'nın 'rasyonel' metotlarının insan davranışının öngörülmez doğası karşısında yetersiz kaldığını itiraf etmiştir.[49]

Gelişmiş ülkelerin dış yardım uygulamaları elbette ki Amerikan yaklaşımına indirgenemez ve özellikle İskandinavya'da önemli varyansları bulunmaktadır. Ancak, 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren en eski örneği teşkil etmesi, brüt tutarda halen bir numaralı donör olması ve Dünya Bankası'nın yönetimi ile politikalarının belirlenmesindeki ağırlığı göz önüne alındığında, ABD bu makalede gelişmiş ülkelerin temsilcisi olarak ele alınmıştır. Ayrıca, literatür özetinde ele alınan çalışmaların, Japonya ve Güney Kore dahil tüm gelişmiş ülkelerin rakamlarını içerdiği not edilmelidir.

Başarıları ve başarısızlıklarıyla yaklaşık 70 yıllık bir geçmişi olan Amerikan yaklaşımına karşın, 2000'li yıllardan itibaren Güney-Güney işbirliğine örnek olarak Çin ve Türkiye kendi yaklaşımlarını oluşturmaya başlamışlardır. Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisine sahip Çin, artan enerji ihtiyacını karşılama önceliğiyle dış yardımı özellikle Afrika'da çok etkin bir uluslararası politika aracına dönüştürmüştür. Ancak, ham madde ve ara ma-

[48] Howard J. Wiarda, *Political Development in Emerging Nations: Is There Still a Third World?*, Thomson/Wadsworth, Stanford, 2004.

[49] Ben Ramalingam, *Aid on the Edge of Chaos*, Oxford University Press, Oxford, 2014.

mul ihracatının uzun vadede Afrika ekonomilerini tektipleştirip gelişmelerini engelleyebileceğine dikkat çekilmektedir.[50] Ayrıca, ihracatın tek pazara yoğunlaşması, Çin'in yaşayabileceği ekonomik yavaşlama ve krizlere karşı bütün kıtayı kırılgan hale getirmektedir.[51]

İncelenen üçüncü örnekte, Türkiye sosyal altyapılar ve hizmetler sektörüne yoğunlaşmakta, ticari ilişkilerin tarihi ve kültürel temeller üzerinde gelişmesini amaçlamaktadır. Bu şekliyle, yardım karşılığında siyasi ve ekonomik reform şartı içeren Amerikan uygulamaları veya enerji altyapısına odaklanan Çin uygulamalarından farklı olarak Türkiye kendine özgü bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Amerikan vakasındaki başarısızlıkların en önemli sebepleri arasında, üretilen çözümlerde gelişmekte olan ülkelerin yapısal ve kültürel farklılıklarının göz ardı edilmesinin geldiği hatırlanırsa, Türkiye'nin kültürel hassasiyet içeren uygulamalarının başarı şansının daha yüksek olduğu değerlendirilebilir. Bu yaklaşımlar zaman zaman rekabet içinde olmakla birlikte aralarında sinerji sağlanması mümkündür. Bu bağlamda, Çin'in öncüsü olduğu ve Türkiye'nin aktif olarak ilgilendiği "İpek Yolu Ekonomi Kuşağı" ve "21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu" projeleri, pek çok engele karşın önemli bir potansiyel taşımaktadır.[52]

Mevcut yaklaşımların karşılaştırılmasında ağırlıklı olarak nicel yöntemler kullanılmaktadır. Gelişmiş istatistiksel yazılımların 1990'lı yıllardan itibaren yaygınlaşmasıyla birlikte önde gelen akademik dergilerde hâkim bir eğilime dönüşen nicel çalışmaların dış yardım konusundaki önemli bir avantajı, yardımı veren gelişmiş ülkelerin bütçeleme ve raporlama zorunlulukları sebebiyle ilgili rakamlarını düzenli olarak yayınlamalarıdır. Nitekim Dünya Bankası ve OECD verileri dış yardımla ilgili yapılan akademik çalışmaların en önemli kaynakları arasında yer almaktadır.

---

[50] Miria Pigato and Wenxia Tang, "China and Africa: Expanding Economic Ties in an Evolving Global Context", *World Bank Working Paper,* No. 95161, 2015.

[51] African Development Bank, OECD Development Centre, United Nations Development Programme, "African Economic Outlook 2016: Sustainable Cities and Structural Transformation", https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/AEO_2016_Report_Full_English.pdf; access: 20.12.2017.

[52] İrfan Kalaycı, "Deniz Ticareti ve Küresel Mali Kriz: İpek Yolu'nda Türkiye İçin Yeni Stratejiler", *Avrasya Etüdleri*, S. 45, 2013, s. 87-122. Arzu Durdular, "Çin'in 'Kuşak-Yol' Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi", *Avrasya Etüdleri*, S. 49, 2016, s. 77-97.

Nicel çalışmalarla ilgili önemli bir kısıt, dış yardımda maliyetler görece kolaylıkla ortaya konulabilirken, özellikle sosyal altyapılar ve hizmetler kategorisindeki yardımların (örneğin, okul tamiri, eğiticilerin eğitilmesi, su kuyusu açılması) etkilerinin parasal değerle ifade edilmesinin güçlüğüdür. Dolayısıyla, sadece nicel etki analizi yapıldığında söz konusu sektörlerde verilen yardımlar, ekonomik ve üretim sektörlerinde (Tablo 1) yapılanlara kıyasla önemsiz, hatta başarısız bulunabilmektedir. Bu tek taraflı bakışın diğer bir önemli sebebi, nicel analizlerin tipik olarak bir veya birkaç yıllık sebep-sonuç ilişkisine göre modellenmesidir. Halbuki, örneğin eğiticilerin eğitilmesi veya sağlık taraması şeklinde verilen yardımın alıcı ülkeye geri dönüşü için çok daha uzun ve geniş bir perspektife ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak, Batı'dan farklı dış yardım yaklaşımları incelenirken yöntemsel çeşitliliğin sağlanması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Batı kaynaklı veya çeviri raporların yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin anadillerinde yapılacak birincil çalışmalar ve saha araştırmaları, bağımsız analizleri güçlendirecektir. Bu doğrultuda yapılacak analizlerin, dış yardımın sadece alıcı ülkeleri değil, donörleri de nasıl etkilediğini içermesi büyük resmin görülebilmesi için zaruridir. Dış yardım yaklaşımlarında ortaya çıkan "Medeniyetler Rekabeti"nin etkileri bu şekilde tam olarak anlaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

Adam, Christopher S. and David L. Bevan. "Aid and the Supply Side: Public Investment, Export Performance, and Dutch Disease in Low-Income Countries", *The World Bank Economic Review*, Vol. 20, No. 2, 2006, pp. 261-290.

Alesina, Alberto and Beatrice Weder. "Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid?", *The American Economic Review*, Vol. 92, No. 4, 2002, pp. 1126-1137.

Alesina, Alberto and David Dollar. "Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?", *Journal of Economic Growth*, No. 5, March 2000, pp. 33–63.

Apodaca, Clair. "U.S. Human Rights Policy and Foreign Assistance: A Short History", *Institute of International Relations and Area Studies*, Ritsumeikan University, No. 3, 2005, pp. 63-80.

Ball, Richard and Christopher Johnson. "Political, Economic, and Humanitarian Motivations for PL 480 Food Aid: Evidence from Africa", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 44, No. 3 April 1996, pp. 515-537.

Barrett, Christopher B. "Does Food Aid Stabilize Food Availability?", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 49, No. 2, January 2001, pp. 335-349.

Behrman, Jere N. "Aid for Economic Development and the Objectives of United States Foreign Economic Policy", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 4, No. 1, Chapter 1, October 1955, pp. 55-67.

Bengtsson, Niklas. "Catholics versus Protestants: On the Benefit Incidence of Faith-Based Foreign Aid", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 61, No. 3, April 2013, pp. 479-502.

Bräutigam, Deborah A. and Stephen Knack. "Foreign Aid, Institutions, and Governance in Sub-Saharan Africa", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 52, No. 2, January 2004, pp. 255-285.

Burnside, Craig and David Dollar. "Aid, Policies, and Growth: Revisiting the Evidence", *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 3251, March 2004.

Dietrich, Simone. "Donor Political Economies and the Pursuit of Aid Effectiveness. dietrich_Donor Political Economies and the Pursuit of Aid Effectiveness", *International Organization,* Vol. 70, No. 1, December 2016, pp. 65-102.

Durdular, Arzu. "Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi", Avrasya Etüdler, S. 49, No 1, 2016, s. 77-97.

Feyzioglu, Tarhan, Vinaya Swaroop and Min Zhu. "A Panel Data Analysis of the Fungibility of Foreign Aid", *The World Bank Economic Review*, Vol. 12, No. 1, January 1998, pp. 29-58.

Girod, Desha M. and Jennifer L. Tobin. "Take the Money and Run: The Determinants of Compliance with Aid Agreements", *International Organization*, Vol. 70, No. 1, December 2016, pp. 209-239.

Kalaycı, İrfan. "Deniz Ticareti ve Küresel Mali Kriz: İpek Yolu'nda Türkiye İçin Yeni Stratejiler", Avrasya Etüdler, S. 45, No 3, 2013, s. 87-122.

Lancaster, Carol. *Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*, University of Chicago Press, Chicago, 2007.

Meernik, James, Eric L. Krueger and Steven C. Poe. "Testing Models of U.S. Foreign Policy: Foreign Aid during and after the Cold War", *The Journal of Politics,* No. 60, 1998, pp. 63-85.

McGuire, Martin C. "Foreign Assistance, Investment, and Defense: A Methodological Study with an Application to Israel, 1960-1979", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 35, No. 4, July 1987, pp. 847-873.

Pigato, Miria and Wenxia Tang. "China and Africa: Expanding Economic Ties in an Evolving Global Context", *World Bank Working Paper,* No. 95161, 2015.

Ramalingam, Ben. *Aid on the Edge of Chaos*, Oxford University Press, Oxford, 2014.

Roodman, David. "The Anarchy of Numbers: Aid, Development, and Cross-Country Empirics", *The World Bank Economic Review*, Vol. 21, No. 2, 2007, pp. 255-277.

Rostow, Walt W. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge, 2nd edition 1071, (orj. 1960).

Shoultz, Lars. "U.S. Foreign Policy and Human Rights Violations in Latin America: A Comparative Analysis of Foreign Aid Distributions", *Comparative Politics*, No. 13, Vol. 2, 1981, pp. 149-170.

TİKA – SGPK Birimi, *Kalkınma Yardımlarına İlişkin Tanımlar ve Örnekli Açıklamalar*, Ankara, Kasım 2008.

Wiarda, Howard J. *Political Development in Emerging Nations: Is There Still a Third World?,* Thomson/Wadsworth, Stanford, 2004.

Zafar, Ali. "The Growing Relationship between China and Sub-Saharan Africa: Macroeconomic, Trade, Investment and Aid Links", *The World Bank Research Observer*, Vol. 22, No. 1, Spring 2007, pp. 103-130.

İNTERNET KAYNAKLARI

African Development Bank, OECD Development Centre, United Nations Development Programme, "African Economic Outlook 2016: Sustainable Cities and Structural Transformation", https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/AEO_2016_Report_Full_English.pdf; access: 20.12.2017.

Birleşmiş Milletler, "United Nations Treaty Series, vol. 299", https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20299/v299.pdf; access: 20.12.2017.

Çam, Serdar. "Afrika'nın Geleceği Karartılamaz", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_baskani_dr_serdar_cam_afrika_nin_gelecegi_karartilamaz-34800?utm_campaign=nabizapp.com&utm_medium=referral&utm_source=nabizapp.com; access: 20.12.2017.

Duggan, Briana. "How did a $12 Million Bridge Collapse in Kenya?", http://edition.cnn.com/2017/07/03/africa/kenya-bridge-collapse/index.html; access: 07.02.2018.

Encyclopedia Brittanica, "Foreign Aid"; https://www.britannica.com/topic/foreign-aid; access: 20.12.2017.

Financial Times, "China Rethinks Approach After Surge in Lending to Risky Countries", https://www.ft.com/content/53ef2048-9103-11e6-a72e-b428cb934b78; access: 07.02.2018.

Liptak, Kevin, Nicole Gaouette and Andrew Carey. "Trump Again Threatens to Cut Off Aid to Palestinians", *CNN International*, https://edition.cnn.com/2018/01/25/politics/trump-small-embassy-jerusalem/index.html; access: 07.02.2018.

Marsh, Jenni. "How a Hong Kong millionaire's bribery case exposes China's corruption problem in Africa", https://edition.cnn.com/2018/02/09/world/patrick-ho-corruption-china-africa/index.html; access: 07.02.2018.

OECD, "Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries: Disbursements, Committments, Country Indicators", http://www.oecd-ilibrary.org/development/geographical-distribution-of-financial-flows-to-developing-countries_20743149; access: 20.12.2017.

OECD, "Net ODA", https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm; access: 20.12.2017.

OECD, "ODA by sector", https://data.oecd.org/oda/oda-by-sector.htm#indicator-chart; access: 20.12.2017.

Sabah, https://www.sabah.com.tr/yasam/2017/03/09/kizilay-cagrida-bulundu-dogu-afrikaya-yardim-koridoru-aciliyor; erişim: 07.02.2008.

Santos, Lean Alfred. "Building the whole picture of China's growing ODA", https://www.devex.com/news/building-the-whole-picture-of-china-s-growing-oda-83916; access**:** 20.12.2017.

Savun, Burcu ve Daniel C. Tirone. "Foreign Aid as a Counterterrorism Tool More Liberty, Less Terror?", *Journal of Conflict Resolution,* http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0022002717704952; access**:** 07.02.2018.

The World Bank, "Net official development assistance received", http://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ODAT.CD?view=chart; access**:** 20.12.2017.

TİKA, "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2015", http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/TKYR%202015/TKYR_2015%20(1).pdf.

TİKA, "Kamerun'daki Gençlere Sağlık Taraması ve Eğitim, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kamerun%27daki_genclere_saglik_taramasi_ve_egitim-34997; access**:** 07.02.2018.

UNICEF, "China's Foreign Aid", https://www.unicef.org/eapro/China_White_Paper_on_Foreign_Aid.full_text.pdf; access**:** 20.12.2017.

UNOSSC, "What is South-South Cooperation?", http://www.arab-ecis.unsouthsouth.org/about/what-is-south-south-cooperation/; access: 07.02.2018.

Zhang, Junyi. "Chinese Foreign Assisstance, Explained", https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/07/19/chinese-foreign-assistance-explained/; access: 20.12.2017.